

---

tagadó kert

KÁNTOR LAJOS

A kert a pozitív emberi beavatkozás, a munka, az építés jelképe. Ha-
csak nem díszkert vagy „az Isten kertje”, azaz temető, a termékenység
fogalmát asszociáljuk hozzá, gyümölcsöst, szőlőt, veteményest értünk
rajta.

Mi fán terem hát a „tagadó kert”?

Egy Szabédi László-vers címe. A vers mindmáig közöletlen, 1928 szeptem-
berében, tehát huszonegy éves korában írta Szabédi, aki mint költő
és tanár építő emberként, a romániai magyar kultúra egyik legsokolda-
lúbb építőjeként él tudatunkban.

Mi volna hát ez a „tagadó kert”? Zsenge ifjúkori kaland, útkeresés,
mindenáron eredetiségre törekvés? A vers fölöslegessé teszi a spekulatív
válaszkeresést, Szabédi híres, tiszta, logikus okfejtésével oszlatja el a
kételeyeket:

A mi kertünk furcsa kert.
Tegnap szinte kikacagtam.
A mi kertünk istenvert.

Almafa és körtefa,
Meggyfa, szilvafa, barackfa,
Van itt mindenféle fa.

Hanem egyik sem terem,
Hasadt kérgű, törött ágú —
Mind elhálnak csendesen.

A mi kertünk furcsa kert,
Állja a vitézi próbát,
Amin pedig sohse nyert.

Szabédi László életművének ismerői számára nem idegen ez a világ,
a *Tagadó kert* a maga erőteljes puritán realizmusával tulajdonképpen

Az alkotó szegénység (1930) ikerversének tekinthető — s ne felejtsük, ez már három évtizeddel ezelőtt meggyőzte Illyés Gyulát Szabédi költői elhivatottságát illetően. A Lázár utcai ház, illetve kert, a törékeny üveg-edényre emlékeztető lakás („egyetlen rossz mozdulat lim-lommá zilálná kincseinket”) és a hasadt kergű, törött ágú gyümölcsfák a ház mellett: minden finom költői hasonlat ellenére, valódi világ — letagadhatatlan, megtagadhatatlan. És mégis, megtagadásra készítő, hiszen létében hordja a tagadást; ahol a régi ágyakban óvatosan álmodnak, nehogy a földön ébredjenek, ahol a fák megtagadják, hogy gyümölcsöt teremjenek, ott a vitézi próbát csak úgy lehet állni — a győzelem reményében —, ha a költő magát „az alkotó szegénységet”, a „tagadó kertet” tagadja meg. Ez az origója Szabédi László költészetének, meghatározója oly sokat emlegetett dialektikájának. A hűség (az otthon igénylése) és a tagadás (egy más jövő elképzelése) az a kettős-egység, amely életét, életművét összefogja, vitáit, vívódásait a konkrét esetlegességeken túl magyarázza, erkölcsi példaként állítja az utókor elé.

A Lázár utcai szülői házból kerültek elő azok a kéziratos füzetek is, amelyek e hűségről s a kitörési kísérletről meglepően korai és gazdag hírt hoznak. Filológusi feladat lesz a zsenék, a kiadatlan (ifjúkori) versek időrendi behelyezése az életmű egészébe, a variánsok elkülönítése, s esetleg annak a megállapítása, miért, milyen elv szerint hagyta ki őket a szerző különböző kötetéből (*Alkotó szegénység*, 1939; *Telehold*, 1944; *Válogatott versek*, 1955). A legkorábbi vers, a *Hazámra* 1920 februárjából való (a „szerző” még tizenharmadik évét sem töltötte be!); hangvételeiben, formai megoldásaiban tökéletesen illeszkedik bele a Petőfi-epigon almanach-lírába. A szintén 1920-as *Utazás Bölönbe*, a nyilvánvaló szerepjátszás ellenére, már személyesebb hangot üt meg, a költői tehetség jeleivel. De ezek az első, gyermekkori próbálkozások, amelyeket már 1921-től (!) fordításkísérletek egészítenek ki (Catullus, Lenau, Goethe, Lessing, Heine, Schiller, Goga, Verhaeren, Francis Jammes, Baudelaire — magyarul, majd Petőfi, Gyulai Pál, Balassi és Ady, illetve Szabédi — franciául!), elsősorban a költői pályára készülődés tudatosságával keltek fel figyelmünket. A mintegy háromszáz darabot számláló kéziratos gyűjteményből azonban néhány vers jóval több, mint egyszerű filológiai adalék. A „Köszönöm, jól vagyok” önmegtagadó, hazug fordulata helyett őszinteségre vágyóik, a „gonosz vendégek” után (legyenek bár azok csupán „tántorgó gondolatvittek”) szélesre tárja az ablakot, végre bátran szeretne összeméretkezni másokkal, s a negyvennyolc lépés hosszú otthoni kert a szabadság és kényszer ellentmondására ébreszti:

Ha más vidékre hív a szépség,
De rab-cellába zár a kényszer,
Celládat bár mérföldek mérijék,
A zárt falakkal megelégszel?

Amikor a kérdést így élére állítja — még tizenhét éves sincs. Nem kétséges, hogy már ekkor a saját útját keresi — és nem könnyen találja; a cigányasszonytól „a piszkos utcasarkom” vásárolt hóvirág felfakasztja az ifjú költő-jelöltben az elégedetlenséget:

Veszek is, szagolom, s búslakodom
életünk átkán, mert itt van a baj:
másodkézből kaptunk mindent,
hóvirágot, érzést, Istent,
s eközben valami elsikkadt, jaj, —
hova lett, jaj!?

Ez a „másodkézből kaptunk mindent” egyaránt vonatkozatható a költészetre s a költészeten túl a gondolatokra. Hogy milyen másodlagosságoktól kell a tizenhét éves Szabédinek (illetve még Székely Lászlónak) szabadulnia, milyen erőteljes hatásokkal kell megküzdenie, hogy saját kínzó problémáit a saját költői hangján megszólaltathassa, azt *A pénz* című vers világosan példázza. „A vér, ha omlik, könny, ha csordul”, „A dús, ki sáraranyban dúskál, / a koldus, aki teng szeméten” vagy a „S milyen kevés az emberek közt, / aki az arany büvkörén túl / úgy éledgél, hogy körülötte / a kincsvágy hangtalanra némul”-szerű sorok ugyancsak az almanach-lírára (részben viszont Vörösmartyra) utalnak, de az egész vers kérdésseltevésében lehetetlen nem meglátnunk Adyt, a *Vér és arany* új hangját is:

Milyen jó volna büszkén vallni,
hogy az arany engem sem ámit,
palota nem kell, szép fogat se,
és megvetem dús lakomáit.

Csakhogy ez már Szabédi, a vívódó, a világgal és önmagával szembenező költő hangja — az egyik első igazi Szabédi-vers, amelyben a „büszkén vallni”, az „arany”, a „palota”, a „dús lakoma” felhasználásával egy önálló magatartás formálódik:

De jaj, egy kunyhót mint szerezzek,
ahova csendben meghúzódjam?
S mivel pótoljam, hogyha fogyna
jártányi erőm az izomban?

Elfakultak a színes álmok,
mik ifjúkorom aranyozták, —
de mentenem kell, mentenem kell!
Fáradtan harcot vállalok hát.

Szabédi László viszonya költő-elődeihez, kortársaihoz a poeta doctusé (s épp a kéziratos füzetek mutatják, milyen kitartó volt ez a tanulás). Ahogy Illyés írta az *Alkotó szegénység* megjelenésekor: „E költőnek nem maradt iskolás anyag irodalmi múltunk.” Maga Szabédi sem tagadta, nem takarta a hatásokat. Szemlér Ferenchez címzett 1937-es levelében vallotta: „...befolyásolt minden jelenség, amivel valaha kapcsolatba kerültem, francia irodalom, latin irodalom. Az én legnagyobb irodalmi élményeim a magyar irodalom nagyjai voltak. Petőfi, Arany, Madách és Vörösmarty, csupa költő, most veszem észre.” Természetes, ugyanakkor, hogy e vitatkozó elme, ahogy kortársai aposztrofálják Szabédit, mestereihez sem csak a feltétlen tisztelet feszes tartásával közeledik. A nemzeti örökséget, Vörösmarty, Petőfi, Ady örökét úgy veszi számba, hogy — általuk és velük, de — már egy új kor újabb tanulságaival, az

ő pátoszukat meghaladva fordul szembe egy torz magyarság-szemlélettel. Petőfi tunyaságot, politikai huzavonát ostorozó versei, Vörösmarty Szózata és Ady már eszázadi intése, a *Magyar jakobinus dala* visszhangzik a *Belészülettem* című Szabédi-vers (1929) első szakaszaiban:

Lesz-e a moccanásból mozdulat?
Lesz-e az akarásból akarat?
A példák fajzatát figyelgetem:
lesz-e közöttük vízem s kenyerelem?

Mondják, itt erősek a példák
és megvetettek a próféták;
de csak moccan az agyvelő itt,
s az akarás csak fészkelődik.

A szakaszkezdő sorok kapcsolódnak a hagyományhoz, a rájuk következő két-két sor (különösen az első szakasz személyes vonatkoztatású harmadik és negyedik sora) iróniába hajlik, hogy a következő versszakok aztán egészen az iróniát állítsák előtérbe:

A kiindulópont hamis.
Gyengén hisz a próféta is,
s mert nem mer nagyot kezdeni;
maga bűnét másra keni.

Szabédi ezzel rálicitál klasszikus elődeire, bár szintén a fájdalom és nem a kívülről hideg objektivitása vezeti tollát; a fájdalmas gúny — a közösség nevében vállalt öngúny — élesebbé lesz az utolsó előtti szakasz rimelésében:

S ezer év végétén
is akad oly legény,
kinek kezd fájni a
felhagyott Ázsia.

(E visszahúzó, passzivitásra kárhóztató szemlélet ellen küzdött élete utolsó éveit lefoglaló, a konzervatív finnugnisztikát élesen támadó nyelvészeti munkájában is!) A vers-zárás: vérző kacaj, a valósággal számoló, de belenyugodni nem tudó felkiáltás; a szavak mintha a megérkezést, a közösségre találást mondanák, holott — húsz soros előkészítés után nyilvánvaló — a költőnek mindenhez inkább van kedve, mint az ujjongáshoz:

Belészülettem,
s ezért szünetlen
ujjongok: Ó, szép
s nekem való nép!

Az őszinte önvizsgálat a költő sorsát „a romokon sodródó sorskerék”-éhez hasonlítja (Nélkülem, 1930) — de ez a felismerés nem boldogíthat, a költői rátalálás pontossága sem hozhat kielégülést. A jellegzetesen értelmiségi lebegést, mely korabeli verseinek hangvételét meghatározza,

igyekeznek feloldani: társakat keres. Pomogáts Béla úttörő tanulmányában (*Népköltészet és dialektika. Szabédi László poétikájáról*) így magyarázza Szabédi eljutását a népi írók mozgalmához: „Józan elme volt: eleve gyanakvással tekintett arra a túltermelésre, amit a harmincas évek magyar és erdélyi közelete mozgalmakban és ideológiákban produkált. Magányát, elszigeteltségét azonban fel kellett számolnia. Ezért vonzódott a népi mozgalom szociális és esztétikai elveihez. A népi írók erkölcsi felelősségtudata, szociális radikalizmusa tett rá hatást, s vonzódott a szomszédos népek — magyarok, románok, szlovákok, jugoszlávok — testvériségét és együttműködését hirdető koncepcióhoz is. A mozgalom körében érvényesülő irracionalizmustól azonban mindig visszaniadt, a jobboldali kinövéseket mindig elutasította.” E fontos, betájoló megállapításokat a kutatásnak még ezután kell életrajzi-konrajzi vonatkozásokkal feldúsítania, s alapos összehasonlító esztétikai elemzéssel kétségtelenné tennie, annyi azonban már ma biztosan elmondható, hogy Szabédi és a népi írók mozgalmának kapcsolatában ugyancsak az igenlés és tagadás dialektikája érvényesült. Ahogy például *A szabédi zsoldárban* (1936) a magyar, illetve közvetlenül a székely balladahagyományt aktivizálja (üdézett 1937-es levele szerint nem tett, nem érzett különbséget székely és magyar népköltészet, székely és magyar között — noha ő nem csak neve szerint volt Székely), abban nem egyszerűen a hagyományörzés, hagyományfelmutatás gesztusa van benne, hanem — a tragikus és tréfás ballada elemeinek ötvözésével — tudatos költői rálátás is saját korának falujára. A „tanultság” még nyilvánvalóbban jelen van *A szabédi Nagyréten* vallomásos soraiban. A verskezdetből („Boldog vagyok kicsit, / mert kinyajaim kicsik, / fut a nagyja előlem”) kétségtelenül kielemezhetjük a Balassinak tulajdonított, *Őszi harmat után* című népdal egyik szövegváltozatának antimómiáját („Boldogtalan vagyok, / Mert kinyajaim nagyok, / Mint holt eleven járok”), de a Pomogáts jelezte rokonság mellett más feltűnő hasonlóságok is szemünkbe ötlenek. Igaz, hogy „a népdalszöveg a bujdosásba kergetett kuruc fájdalmát szólatatja meg, Szabédi verse, ellenkezőleg, a hazatalált költő örömét”, és hogy „a hazatalálás nem pusztán geográfiai, hanem kulturális értelmű”, ne hallgassuk el azonban, hogy ez a hazatalálás nem zavartalan, a Szabédre megérkezés nem torkolll idillbe. Nem csupán a sánmotívum, nem csupán a ragyogó alliteráció-sor („Démoni dinamó . . .”) emlékeztet József Attilára, a társak közt is társtalanul maradtira; *A szabédi Nagyréten* (1936) utolsó szakasza a *Hazám* (1937) zárószonettjének alapmetaforájával cseng össze:

csak a kutya, láncon,
ne járna vad láncot,
mint egy veszett motolla!
Csak a kutya, későn,
ha setétedés jön,
ne vonítna, csaholna!
Csak a kutya, éjjel
— orgonáló vészjel —,
csak a kutya ne volna!

Ez korántsem „tisztá népi” hang, ebben nemcsak a *Nyugat* költői forradalma érhető tetten (a formai bravúrokban), hanem az a bizonyos értelmiségi lebegés, a csak-elalátott félelem, tragikum-érzet, amelyet végle-

gesen egyén és közösség feltétel nélküli egymásra találása, teljes összehangolódása oldhatna csupán fel.

Vonzás és taszítás tragikus játékában sok tényezőt kell majd figyelembe venni; a hamis kisajátítók negatív példája semmiképpen sem mellőzhető e tényezők között. Illyés Gyula *Egy népfőnök* címzett híres sorai egy nemzedék (sőt: több nemzedék) szomorú tapasztalatát foglalták epigrammába; Szabédi *Ars poeticája* (1943) ugyanebből a gondolatkörből, ugyanebből a dilemmából fakadt, csakhogy ő — alkotójának megfelelően — a kétséget, fájdalmat időniával keveri, amikor a „drága”, jól megfizetett csábításról, a népet árulókról szól.

Érdekes párhuzamot ígér a népi írók ugyancsak jellemző műfajában, az elbeszélő költeményben, a *Kelen Péter* (1936) és mondjuk a harmincas években keletkezett illyési elbeszélőköltemények szembesítése — ezzel is Szabédi és a népiek mozgalmának kapcsolatát láthatnánk tisztábban. A kor jellemző elbeszélő költeményei népi hősokeket énekelnek meg, az újra időszerűvé vált Petőfi-jelszó szellemében: „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.” Szabédi „verses novellája” a huszonnyolc éves magántisztviselő „szerelmi kalandjáról” viszont nem a *János Vitéz*, inkább *A helység kalapácsa* modern utódjának tekinthető; az írhatnám polgárcsalád, az éhenkórász költő és a bárgyú, de biztos egzisztenciájú Kelen Péter története szociológiai látásra — és jó humorra vall. (A folytatásra közel két évtizedig kell várni; igaz, ragyogó szatíra az eredmény: *A pacsirta*, amelynek fogadtatása ugyancsak szatírba kívánkozna.)

A tagadás esztétikai (és erkölcsi) funkcióját igyekeztünk jelezni e néhány példával. Nem ösztönös költői rátalálásokról van szó — mint ahogy Szabédi igenlése sem ösztönös —, de tudatos keresésről, programról. Ő, akit nem indokolatlanul sorolnak be a harmincas-negyvenes években a népi írók közé, Kiss Jenő egyik kötetéről szólva, a magyar rítmus dalszerűségének megtörését helyesli, sürgeti, egy gondolatibb líra érdekében. („A fokozott dalszerűség mellett a magyar ritmushoz nyolcvan év óta valami émelyítő, sonkolyos műkedvelő íz tapadt, hasonló a cigányzene helyke magyarosságához. Továbbá a szabályos mérték csattogó lüktetése szétlőtte a gondolatot, pozdorjává zúzta az értelmet, kirázta a szavakból a konkrét jelentést. Az önmagukban zárt sorokat csak a rím fűzte egymásba, mely maga is fáradtan egylére ment, s csodálatosképpen csak hangsúlyozta az összecsengő sorok zártságát: A reform fő célja tehát: alkalmassá tenni »a magyar nemzeti versidom«-ot egy gondolatibb líra számára.”) Ezt az igényt költészetében is felismerjük, valóban a tartalom és forma olyan összhangjában, amilyenek azt Földes László jellemezte: „Szabédi párhuzamai, ellentétei és fokozásai, ezek az állító, állítást tagadó, majd tagadást tagadó fordulatok, ezek az egymást keresztező egymásba átmenő, kijelentő, ellentmondó és ellentmondásnak ellentmondó stílusformák: a világgal és önmagával viaskodó lélek kényszerformái.”

Egy korszakot, egy nemzedéket jellemző erkölcsi és esztétikai tanulságokkal jár Szabédi tagadásainak története az 1944-es történelmi sorsforduló után. A háború, a fasiszmus rombolásait követően egy elsődlegesen építő szakasz következik. Mit tesz, milyen esztétikai lehetőségei nyílnak annak a költőnek, aki „a világgal és önmagával viaskodó lélek kényszerformáiban” alakította ki gondolkodásmódját, lírájának saját

hangját — aki viszont, nem kis mértékben éppen magas fokú intellektualitásának eredményeként, időközben kommunistává érik? Feladja önmagát? A kérdésre nem lehet egyszerű igennel vagy nemmel felelni. Mert igaz ugyan, hogy Szabédi versei az 1946-os *Költők és bírálókkal* kezdődően már-már jelszószerűen leegyszerűsödnek (régebben használt, ellentétező stílusformáiból valamint azért átment ezekbe a közvetlenül politizáló verseibe is), a szenvedélyes tagadást azonban éppen így valószínűsíti meg: régi önmagával fordul szembe, s egyáltalán nem a kordivatnak engedve gyakorol csak önbírálatot, hanem a tanultakból következő belső parancsnak engedelmessé (Vezessen a párt). A „Lobogónk: Petőfi!” irodalompolitikai jelszó tulajdonképpen nem idegen tőle; jellemző, hogy amikor még nincs is szó erről a kizárólagos lobogókitűzésről, Szabédi a *Csalogányok és pacsirták* költői gondolatát éli újra egyik legszebb lírai versében (*Ura legyetek*, 1947) — szabédiülészlős formakultúrával. 1949-ben gúnyosan nyilatkozik *Egy költőről*, aki „széltiben hírli, / hogy nehéz ma verset írni”; e „bámész” poéta kioktatása után meggyőződéssel vallja:

A költő — sajátját írja.
Szívől fakad fel a líra
s mélyből, ahogy a hévizen
keresztül a mélység izen.

Szabédinak nincsenek kétségei afelől, hogy az ő szavában „ott izzik a történelem”, s ez az eszmei biztonság látszólag könnyűszerrel vezeti át a saját költői hang feladásának évein.

Sajnos, mennyiségileg nagyon kevés *művészi bizonyítékunk* van a következő, ugyancsak történelmileg determinált szakaszból Szabédi esztétikai nézeteinek alakulására, két kitűnő szatírája azonban, *A pacsirta* (1949—1953) és a *Mese* (1953) annak a költői jele, hogy szerzőjük eljutott a tagadás tagadásához. Nem szembefordulás ez önként, benső hévvel vállalt eszményeivel, de a torzulások és torzuláslehetőségek felismerése.

A szintézisre már nem jutott ideje — bár a hegeli hármasságot véve alapul (tézis-antitézis-szintézis), közel járt hozzá. Örökségként ránk maradt viszont példaadó vallomása:

Teherként hánytam el a félsikert,
balsikernél is kevesebbre tartva,
s mindennap koldusként indultam el
világhódító nagyszerű kalandra.

(Az egészet akartam)